
3-4•97

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

Milena HÜBSCHMANNOVÁ

DOMŠTÍ HUDEBNÍCI V INDII

Rom sas the ela lavutaris, so ča dživla pr'oda svetos.
Rom byl a bude hudebník, pokud žije na tomhle světě.

Toto tradiční romské pořekadlo nemá patrně daleko k pravdě - alespoň co se týče minulosti. Hudební profese Romů je prastará. Od pradávna se jí živilí a dosud živí příbuzní Romů v Indii. Přijmeme-li teorii, že alespoň někteří příbuzní některých romských rodů nebo skupin jsou domové, pak lze říci, že první literární zmínky o předcích Romů o nich hovoří jako o hudebnících.

Jazyková příbuznost etnonyma ROM a *džátínyma* (kastovního jména) *dom*¹⁾ je prokazatelná. Indické cerebrální hlásky *d*, *t*, *dh* se vlivem evropských jazyků, které je nemají, mění v dialektech evropských Romů většinou v *r*; některé dialekty (kalderaš-



Foto: Jan Marek

¹⁾ Toto slovo indického původu se v češtině vyslovuje "česky", tj. s alveolárou *d* na počátku, a proto původní indickou cerebrálu *d* v českém textu neoznačujeme.

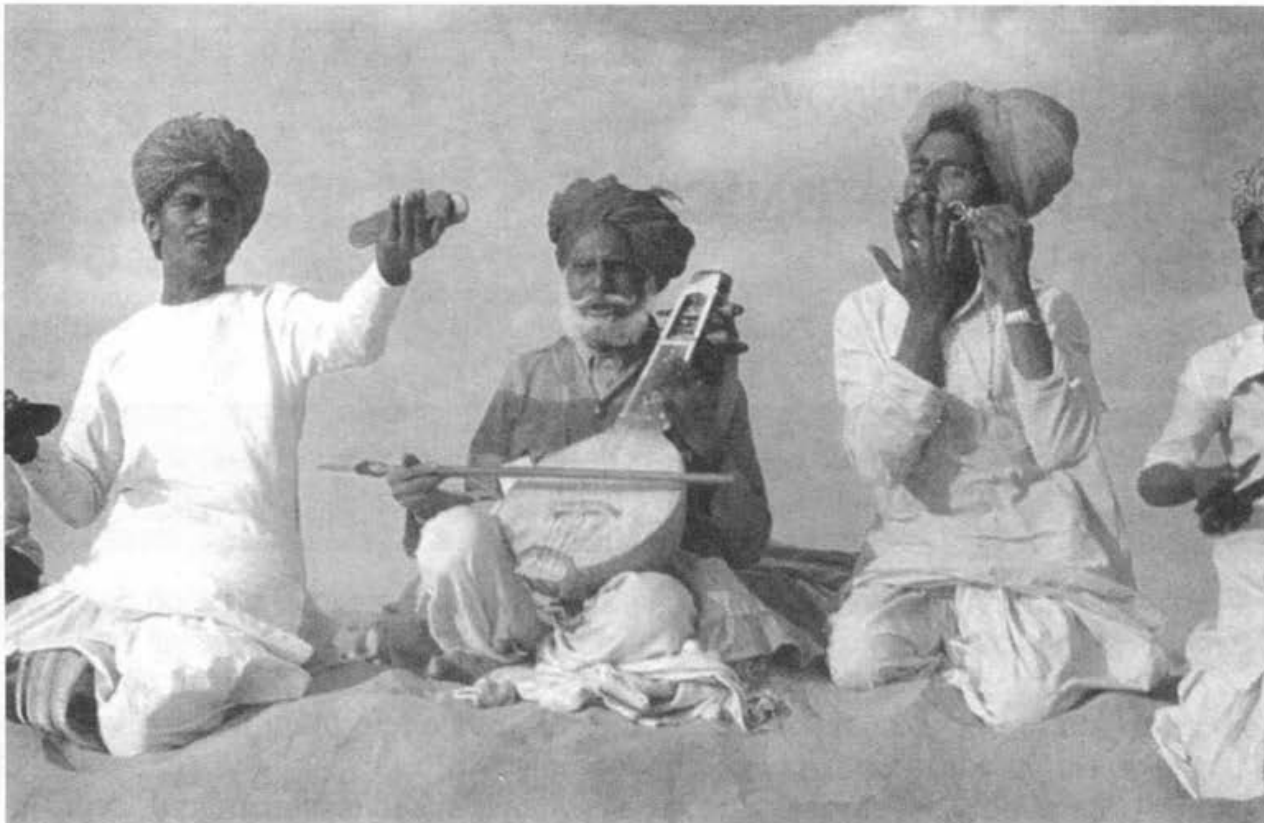


Foto: N. K. Sharma

tina) si zachovaly „hrčivé“ ř velmi blízké cerebrále. (Podrobně se tímto tématem zabývá Svetislav Kostić v článku *Indické cerebrální hlásky a jejich vývoj v romštině*, s. 28).

Etymologicky je tedy nesporné, že indickému (hindskému, bengálskému, pandžábskému atd.) dom odpovídá romské Rom.

DOMOVÉ V INDII DNES A KDYSI

Indický sociolog Arun Kumár Mišra uvádí ve *Slovníku kast* (1985) pod heslem „dom“: *Kasta široce rozšířená po celé severní Indii... Jedna z prastarých kast, které žily v Indii před příchodem árijů. Dnes (kasta) „nízká“, kdysi však měli domové státopornou moc. Dnes se mnozí domové živí hudbou, jiní obchodem, tkalcovstvím... ve východní Indii (některé rody) vykonávají služby pohřební a služby rasů.“*

V díle *Kasty Rádžasthánu*, které v minulém století sepsal Višvambharlál Mehéšvarí a jehož kritické vydání pořídil v roce 1954 Badžaranglál Lóhijá, jsou domové charakterizováni na prvním místě jako genealogové, zvaní *mírásí(ové)*: Jejich úkolem je uchovávat v paměti rodové genealogie příslušníků jiných kast (*džátí*) a stavů (*varn*), to je kast *bráhmanských* (původně kněžských), které se považují za „nejvyšší“ *varnu*, dále *kšatrijských* (dříve bojovnických, vládcovských) zaujímajících ve stavovské hierarchii druhé místo, dále kast obchodnických (*vajšijských*), posléze pak řemeslnických a zemědělských (*šúdrovských*). Mírásiové, většinou negramotní, znají z paměti neuvěřitelné množství veršů, veršovaných rodových historií, písní a při formálních i neformálních příležitostech je „přednášejí“ (zpívají) za hudebního doprovodu (obvykle) bubínků a indických houslí, zvaných *sárangí*. A protože v Indii je mnoho druhů bubnů, z nichž každý má nejen svůj specifický

zvuk, ale i specifickou sociokulturní funkci, jsou i rody nebo „podkasty“ (*updžátí*) bubeníků nazývány podle toho, na který typ bubnů hrají: *dhólí*, *damámí* atd. Ti všichni ovšem patří do velké skupiny domů (mírásíů), asi tak jako do široké spolitosti Romů patří *kalderaši* (původně „kotláři“ - *caldera* = rum. kotel), *lovárióvé* (původně koňští handlíři - *ló* = maď. kůň), *čurárové* (původně výrobci sít - *ciuro* = rum. síto), *ursari/mečkara/ajdžijes/medvědáři* (původně romské rody, které předváděly cvičená zvířata, zejména medvědy, a podle výrazu pro medvěda v rumunštině, srbštině, turečtině nebo češtině pak byla v různých jazykových prostředích zvána jejich subetnická skupina, či možno říci *updžátí* = podkasta) a další a další.

Rozlišení mezi *dom* a *mírásí* je třeba stručně vysvětlit. Domové jsou hinduisté, mírásiové muslimové (*mírás* - z arabštiny: dědictví; rodová posloupnost). Domové, jak o tom bude později řeč, ztratili v dávných dobách své význačné, „vysoké“ společenské postavení nebo možná status svébytného etnopolitického útvaru a byli árijskými dobyvateli „degradováni“ na pouhou sociální vrstvu, vrstvu podrobenou, a tedy pochopitelně „nízkou“. Poté, co se od jedenáctého století začali Indie postupně zmocňovat muslimští dobyvatelé, konvertovalo množství příslušníků „nízkých“ kast k islámu, protože islám neuznává kastovní hierarchii. *Mírásiové* jsou tedy konvertovaní domové. Ačkoliv vyznávají islám, mnoho z nich plní funkce genealogů i pro hinduistické rody. Velice často se pro hudebníka-genealoga nebo genaloga-hudebníka užívá označení „dom-mírásí“.

Zatím snad nejinformativnější studii o indických D/domech napsal anglický autor G. W. Briggs (1953). Ve shodě s dalšími indickými i anglickými badateli tvrdí (podle mého názoru zcela opodstatněně), že předkové domů tvořili součást původních obyvatel Indie, kteří zde žili dávno před vpádem kočovných Indoevropanů, označujících samy sebe za *árije* - urozené (což ovšem je teprve druhotná konotace tohoto výrazu). Pastervečtí kočovní dobyvatelé našli v Indii zbytky jedné z nejstarších známých civilizací, dnes nazývané „*mohendžodárská*“ nebo „*harrapská*“, v anglické literatuře pak často „*Indus Valey Civilisation*“. Byla objevena relativně nedávno (v roce 1921) a archeologové s ohromením objevují nová a nová střediska této „protoindické“ kultury daleko na jih a na východ od prvně odhaleného centra *Mohendžodára* na území dnešního Pákistánu. Zatím nejjihnější objevené výběžky mohendžodárské civilizace jsou v Kalíbanghanu (indický stát Rádžasthán) a v Lóthalu (Gudžarát). Města protoindické civilizace byla stavěna z pálených cihel, každý dům měl koupelnu a kanalizaci, společná sýpka uchovávala zásoby pro doby nouze. K významným archeologickým nálezům patří tabulky zdobené většinou zvířecími motivy - ale hlavně s písemnými znaky! Mohendžodárské písmo ovšem zatím nebylo rozluštno, a proto se úsudky o mohendžodárské civilizaci zakládají jednak na hmotných památkách, ale také na svědectvích *árijských* dobyvatel uchovaných v nejstarší slovesnosti: ve Védách, bráhmanách, upanišadách i eposech Mahábháratam a Rámájanam. (Autorství eposu Rámájanam bývá někdy připisováno *Válmíkímu*, který byl - podle pověsti předek dnešních domů.)

Považuji za velmi užitečné ocitovat základní historickou informaci o domech a jejich předcích z Briggsovy knihy (1953), a to jak v anglickém originále, tak v českém překladu:

„*When the nomad ‚proto-Nordics‘, who spoke of themselves as ‚Aryans‘, came over the Hindu Kush Mountains early in the second millenium before Christ, they encountered in Punjab an ancient, decadent early civilisation. The people of this culture, now called the ‚Indus Civilization‘, they styled Dasyu and Dasa. Their description of the natives were characteristically ‚Aryan‘, for they spoke of those whom they found in the land as ‚noseless, black, religionless‘. The Doms of modern India are descendants of tribes of those Dasas...“*

(Když kočovní „proto-Nordové“, kteří samy sebe označovali za „árije“, překročili na začátku druhého tisíciletí pohoří Hindukuš, našli v Pandžábu prastarou, (avšak) upadající civilizaci. Představitelé této kultury, která se dnes označuje jako „civilizace z údolí Indu“, nazvali Dásju nebo Dása. Jejich popis těchto původních obyvatel je typicky „árijský“, neboť o nich hovoří jako o „beznohých černých bezvěrcích“. Domové v dnešní Indii jsou potomci těchto Dásů...) (s. 80).

Briggs pak cituje další autory, kteří na důkaz toho, že předkové domů tvořili kdysi samostatné etnikum s významnou politickou mocí, uvádějí například starodávné názvy tvrzí, jako Domdígarh, Domraon (okolí Gorakhpuru). Zmiňuje se též o tantrické literatuře, kde se hovoří o domských kráľích (Dombí Heruka byl v osmém století králem Magadhské říše, na sklonku života se stal jogínem vyznávajícím směr vadžrajánového buddhismu. Příklon k buddhismu je charakteristický, protože Buddha, sám příslušník rodu, který je některými odborníky považován za „neárijský“, neuznával kastovní hierarchii).

Kdy přesně a za jakých konkrétních historických okolností došlo k etnické asimilaci D/domů a k jejich degradaci na pouhou sociální vrstvu - „nizkou“ kastu, se neví. Nepochybně se tak nestalo ze dne na den, nýbrž šlo patrně o déle trvající proces. Literární zmínky, které o něm svědčí, však jsou bohužel psány v ž d y tou „druhou stranou“, tj. dobyvateli, vítězi, nikoli domy samotnými. Je pochopitelné, že vítěz o poraženém nepříteli nebude psát s úctou. A přece ani literární památky „vítězů“ nemohly zamlčet kdysi velký význam pokořených domů.

Ráda bych tuto podkapitolku uzavřela úryvkem z dopisu sanskritisty Hermanna Brockhause z Lipska, který jako - pokud vím - první upozornil na možné příbuzenství Romů a domů. Jeho dopis ze 16. 7. 1844 cituje August Friedrich Pott, jehož dílo *Die Zigeuner in Europa und Asien* (1844) patří k nejvýznamnějším romistickým studiím minulého století. H. Brockhaus narazil na výraz dom ve sbírce povídek *Kathásaritságara* od Sómadévy, dvorního básníka na dvoře kašmířského krále Ananty, z druhé poloviny 11. století po Kr. (do češtiny přeložil Dušan Zbavitel pod názvem *Oceán příběhů*, 1981), a dále v historickém díle kašmířského autora Kalhany (12. stol.) *Rádžataranginí* (Bystrina králů). Sómadéva i Kalhana byli bráhmani (nejvyšší *varna* v hierarchii ustavené společenstvím dávných „árijských“ vítězů). V obou dílech jsou tedy domové nazíráni podle pozdějších společenských kritérií. Brockhaus upozorňuje na změnu cerebrálního d v romské r a klade si otázku:

„Sollte dies Wort dom nicht dasselbe als das zigeunerisches Rom? Bezeichnet das vielleicht ursprünglich einen im nordwestlichen Indien lebenden Volksstamm, der, unterjocht zu Parias entwürdigt wurde? Denn dass ein Volk sich nicht selbst einen Namen beilegt, der etwas Unwürdiges bezeichnet versteht sich von selbst; nur durch Unterjochung kann ein Volksname bei den Siegern zum Schimpfnamen werden.“ (Není snad slovo dom totéž co cikánské Rom? Možná že označuje etnickou skupinu žijící původně v severozápadní Indii, která jsouc podrobena byla zbavena cti a deklasována na parie. Je přece samozřejmé, že žádný národ neoznačuje sám sebe jménem, které znamená něco ponižujícího. Pouze je-li podroben, pak vítězové učiní z jeho etnonyma nadávku... s. 42)

H. Brockhaus, který ve své době nemohl mít ponětí o protoindické civilizaci Mohendžodára (byla objevena teprve šedesát let poté, co vyjádřil svou domněnku o příbuzenství domů s Romy), výborně postihl proces, který potvrdili pozdější odborníci.

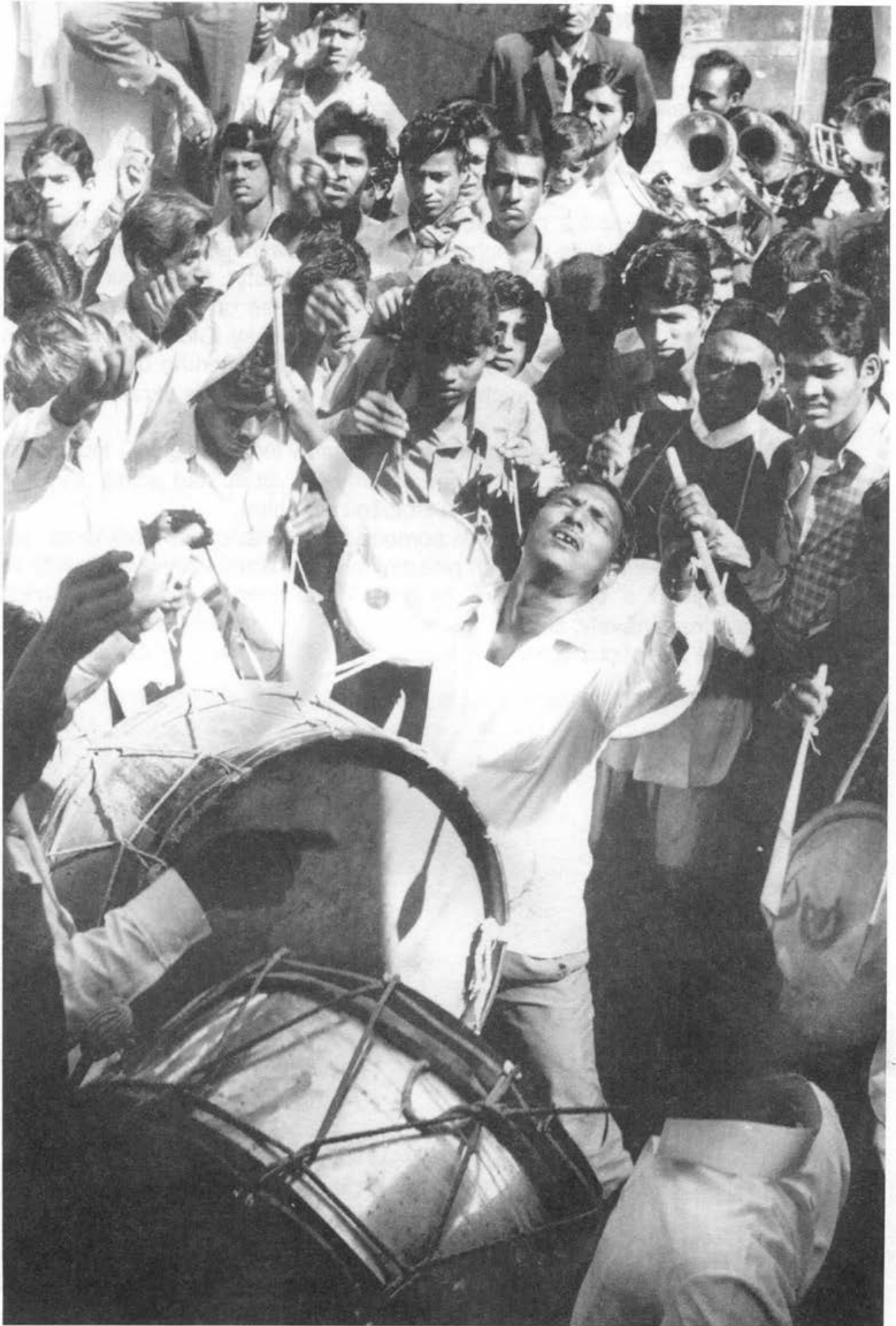


Foto: Jan Marek

POJETÍ „VYSOKÝ“ - „NÍZKÝ“ V OFICIÁLNÍM HINDUISMU A REAKCE ALTERNATIVNÍCH SMĚRŮ

Proč se chci alespoň stručně dotknout tohoto tématu? Proto, že absolutní většina ciganologů, kteří se zmiňují o indickém původu Romů, nikdy neopomene podotknout, že „*patřili k nejnižším /opovrhovaným/nedotknutelným vrstvám obyvatelstva*“.

Zamlčují tedy (jistě spíš z neznalosti než ze zlého úmyslu) onu fázi romské-domské prehistorie, která byla nepochybně mnohem „slavnější“ i časově rozlehlejší než následná fáze „podrobení“ a uvržení do „nízké kasty“. Na to pak zcela zákonitě reagují představitelé romské inteligence tím, že se od domského původu distancují a pretendují na původ kšatrijský nebo bráhmanský. Glorifikace vlastních dějin je přirozená a provází počátky každého etnoemancipačního úsilí, zejména u národů dlouhou dobu podrobených a ponížených (viz Rukopisy královédvorský a zelenohorský, falsifikát Slovo o pluku Igorově atd).

Kromě proměnlivého společenského statutu domů v indické historii - tedy nejprve „vysokého“ a pak „nízkého“ - je třeba se zamyslet vůbec nad pojmy „vysoký“ a „nízký“ a zvážit, je-li nutné je přijmout a ztotožnit se s nimi.

V Indii - a mám teď na mysli už Indii *pomohendžodárskou*, nebo řekněme „árizovanou“ - se od dob zaznamenaných písemnými památkami vždy vyskytovaly *alternativní* filozofické a společenské proudy, které pojmy „vysoký“ - „nízký“ zpochybňovaly, neuznávaly. Svědčí o tom dokonce i *upanišady* (8. - 6. stol. před Kr.), staroindické filozofické spisy navazující na předchozí Vědy. V *Čhándógjópa-*



Hudebníci z podkasty Langá, Jaipur 1990

Foto: O. P. Joshi

nišadě například přijímá bráhman (!) za svého žáka příslušníka opovrhované nejnižší vrstvy (D. Zbavitel 1997, s. 45). Kasty, a tedy i pojmy „vysoký“ - „nízký“ neuznává ani Buddha (6. stol. před Kr.), zakladatel jednoho z nejvýznamnějších filozoficko-etických směrů na světě, ba ani jeho vrstevník Mahávíra, zakladatel *džinistického* náboženství.



Téměř o dva tisíce let později, zhruba ve 14., stol., vzniká v Indii hnutí *santů*, kteří svým postojem odmítajícím kastovní hierarchii ovlivnili ne-li běžný společenský řád, pak alespoň duchovní a filozofický svět Indie. Výraz *sant* se překládá do češtiny slovem „světec“, avšak tento překlad postihuje jen část sémantického pole slova *sant*. *Santové* nežili v kláštorech, většinou nebyli asketové, nýbrž vedli život v rodinách, avšak na rozdíl od lidí „světských“, jejichž „svět“ nepřesáhl okruh materiálních zájmů a aspirací na společenskou prestiž, hledali *santové* základní mysl bytí. Kladli si otázku: Co to je člověk vůbec, člověk nezávislý na společenské (kastovní) determinaci? Proč je člověk na světě? Odkud přišel? Kam jde? A v hlubokém, mystickém pátrání po odpovědích na tyto otázky docházeli zákonitě k tomu, že „vysoký“ - „nízký“ ve významu společenském vůbec nehraje roli, vůbec nepřidává nebo neubírá člověku na jeho člověčenství, na jeho schopnosti chápat bytí, vesmír, smysl existence. Zajímavé, nicméně přirozené je, že mezi *santy* bylo množství příslušníků „nejnižších“, „nedotknutelných“ kast. Ch. Vaudeville ve své studii o snad nejslavnějším básníku Indie - Kabírovi, nazvané *Kabír* (1974), píše: „Téměř všichni (*santové*) jsou z nízkých kast *šúdrů* - jejich profese je řadí na nejnižší stupeň hinduistické hierarchie: Námdév je barvíř, Séna holič, Ravidás příštípkař...“ (s. 98-99) a Kabír tkadlec. Jsou to mystičtí básníci, následovaní statisíci vyznavačů své doby až po dobu dnešní. Lze k nim počítat i *šúdra* Tanséna, legendárního pěvce a hudebníka na dvoře nejslavnějšího *mughalského* panovníka Akbara (16. století).

Santové zesměšňovali formalistický bráhmanský rituál, který pretenduje na to, že zajistí uctívačům vstup do „vyššího“ zrození. A jak už jsem řekla, odmítali kastovní zřízení. Kabírdás například v jedné ze svých písní (verše se vždy zpívaly!) říká:

*Veškerá stvoření vzešla ze sémě Brahmy.
Kdo jsi ty, bráhmane, a kdo jsem já, šúdra?
Vyšel jsi z matčina lůna snad jinou cestou než já?
Obíhá odlišná krev snad ve tvých žilách?
Či pil jsi odlišné mléko?*

*Kabír říká: Jen ten, kdo pochopil Brahmdu,
má právo být nazýván bráhman.*

(Prabhu Kar Machwe, 1968, s. 33).

Brahma je jeden z mnoha názvů pro Boha, jediné všeprostopující energie, z níž byl zrozen vesmír a v níž se opět jednou rozplyne. A jenom ten, smyslem jehož života se stane touha pochopit tuto *satja* (pravdu-skutečnost-zkušenost), má právo být zván *bráhmanem* - „árijem“, ušlechtilým, vznešeným, „vyšším“.

V jiné písni Kabír zpívá:

*Neptej se na kastu santů,
mezi hledajícími jsou nejen bráhmani, kšatrijové
anebo vajšijové,
i holiči, pradláci, tesaři, příštipkáři
mohou pochopit Boha.
Světec Rajdás byl švec,
světec Svapač byl metař.
Hinduista i muslim může být svatý -
copak Bůh dělá rozdíly?
(Prabhakar Machwe, 1968, s. 54).*

Úryvek z poslední Kabírovy písně, kterou ocituji, je ze stejné sbírky (s. 52). Svatý pěvec v ní zesměšňuje formalitu muslimských i hinduistických rituálů, vyvolávání *mully* (muslimského duchovního) i znaky „urozených“ bráhmanů (čelo pomalované „svatými“ obrazci, drmolení modliteb):

*Proč vykřikuješ, mullo, modlitby z minaretu?
Cožpak je Pán Bůh hluchý?
Kdyby křehký komár nosil nákotníčky,
Bůh slyšel by i jejich cinkání.
Co je ti platné, bráhmane,
barvit si čelo znamením vznešenosti
a odemílat slova modliteb,
když ve tvém srdci vězí dýka nevíry?
Věru, tak Boha nenajdeš.*

Proč mluvíme tak dlouho o Kabírovi, chceme-li vlastně pojednat o romské hudební tradici sahající až do hluboké minulosti Indie? Na prvním místě proto, že Kabír, považovaný už ve své době až podnes za nejvznešenějšího básníka Indie, a to příslušníky všech kast (!), byl zároveň jedním z nejvýznačnějších představitelů onoho alternativního filozoficko-etického proudu, pro něž pojmy „vysoký“-„nízký“ jsou zcela irelevantní.

Druhý důvod našeho zájmu o Kabíra má k domům patrně velmi blízko. Kabír sám o sobě hovoří jako o *šúdrovi*, řadí se mezi metaře, příštipkáře, tedy mezi ty, kteří byli považováni za „nejnižší“. Kastou je *džuláha* - tkadlec. Muslimský tkadlec, tedy konvertita. Ch. Vaudeville (1974) usuzuje na základě Kabírových životopisných veršů, že pocházel z města Mahágara nedaleko Varánasí (Benáresu - střediska bráhmanické kultury). Mahágara je ve vztahu k našemu tématu významná dvěma aspekty. Na prvním místě byla dlouho centrem buddhismu, a to poté, co bylo zničeno předchozí centrum - Kapilavastu. A patrně není náhodou, že si bud-

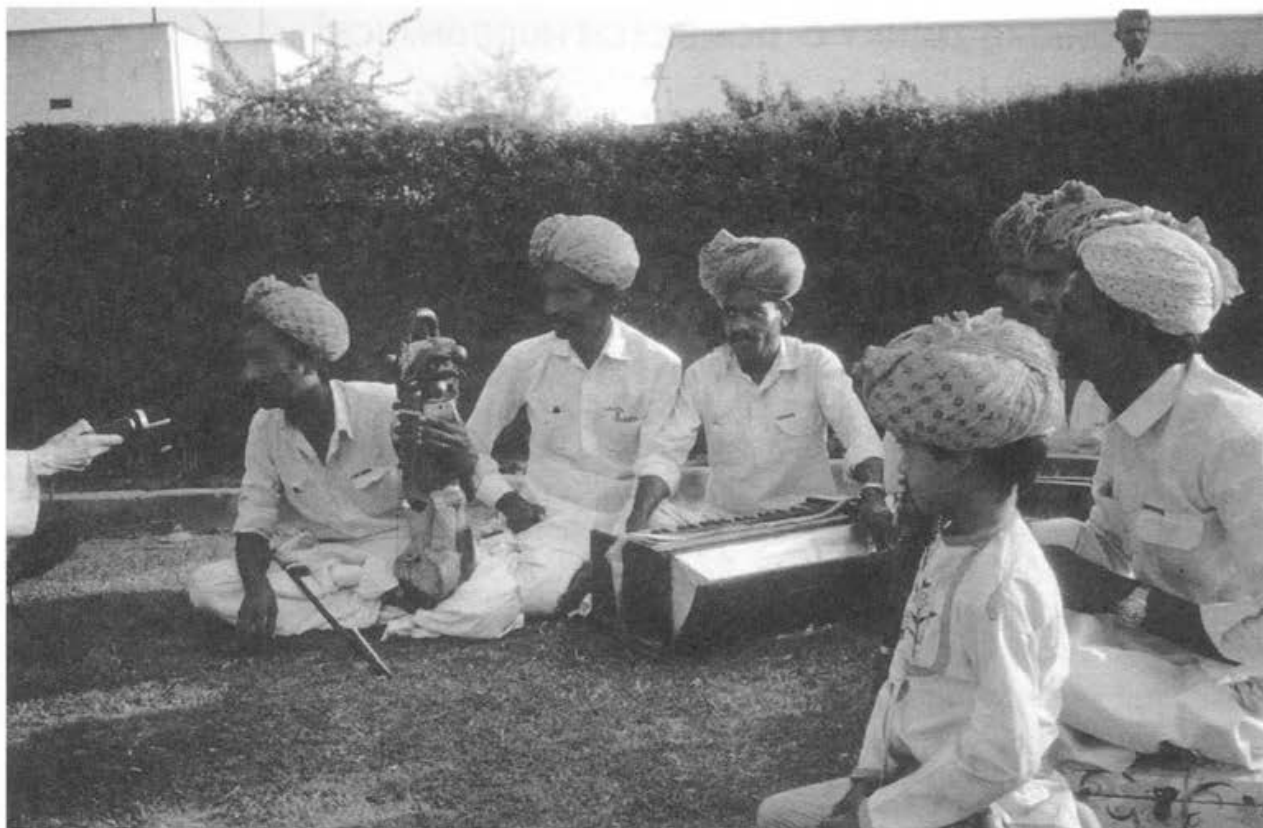


Foto: O. P. Joshi

dhisté „heretičtí“ vůči hinduistické kastovní hierarchii našli středisko právě v Mahágaře. Ch. Vaudeville o tomto městě říká: „*According to local traditions, the first inhabitants of Mahagara were a non-Aryan tribe belonging to the Dom race, called Domkatar.*“ (s. 45). (Podle místní tradice byli prvními obyvateli Mahágary příslušníci neárijského kmene Domů, zvaní Domkatarové). Mahágara není vzdálena oblasti, v níž se zachovaly zříceniny domských tvrzí, připomínající svébytnou etnicitu a svébytnou státnost Domů.

Není to vše zvláštní souhra okolností? Svatý pěvec Kabír pocházel z původně domské oblasti Mahágary. Byl tkadlec z kasty *džuláhů* konvertovaných k islámu. Ve slovníku kast se tkalcovství uvádí jako jedno z domských řemesel. Dále víme, že mnozí příslušníci „nizkých“ kast konvertovali k islámu - domští hudebníci a genealogové k *mírásíům*. A co domští tkalci? K *džuláhům*? To přece není nemožné. Nemožné tedy není, že nejuznávanější středověký básník Indie - Kabír, byl svým původem blízký domům, pravděpodobným předkům evropských Romů. Je to jen hypotéza, ale není nepravděpodobná. Ovšem prezentací této hypotézy vlastně nepřímou uznáváme to, co Kabír neuznával a co spolu s ním i my chceme považovat za bezvýznamné při hodnocení člověka, totiž přesvědčení, že by původ, ať rasový, etnický nebo sociální, určoval lidské kvality a míru humanismu v člověku.

Zdůrazňují-li práce „gádžovských“ ciganologů „nizký“ původ Romů v Indii, a naopak práce romských intelektuálů jejich „vysoký“ původ, pak oba postoje jsou podle filozofického pojetí *santů* směšné a dětinské, protože:

*Bůh sídlí v každé živé bytosti,
nedělá rozdíly mezi vznešeným a nizkým.
Míjejí věky - a vy stále nechápete!*

DVĚ HISTORICKÉ ZMÍNKY O DOMSKÝCH HUDEBNÍCÍCH

Pro to, že D/domové byli původně tzv. „globálním“ etnickým společenstvím (tedy nikoli pouhou sociální skupinou), svědčí i relativně široký rozsah profesí, které různé a různojmenné domské *updžátí* (podkasty) provozují. *Džátí* - kasta, příbuzenská (rodová) skupina, bývá často monoprofesní, tj. po nesčetné generace vykonává jednu tradiční profesi anebo několik profesí příbuzných. Tak například *kumhárové* - hrnčíři vyrábějí nejen hliněné nádoby, ale i jiné artefakty z hlíny, jako nepálené i pálené cihly. Ženy holičů (*nái*) fungují jako porodní asistentky, což je práce „nečistá“, ke které kdyby se „snížily“ příslušnice jiných kast, okamžitě by svůj rod uvrhly na nejnižší místo kastovní hierarchie. Mezi domské *džátí* se však počítají hudebníci, obchodníci, tkalci, košíkáři, výrobci sít, profesionální „baviči“ (artisté, medvědáři), léčitelé hadího uštknutí, kováři, kotláři, a pak ovšem i metaři, rasové, kati, kasty žebráků (*kandžarové*) atd. Ženy z některých podkast (nikoli ze všech!) pak věští z ruky. A opět jen některým domským *updžátí* jsou připisovány magické schopnosti. Tvořili-li kdysi Domové celistvou etnickou společnost se státním útvarem, museli mít i své „vládnoucí“ vrstvy a vrstvy „učenců, obřadníků, ideologů“. Takové vrstvy ovšem byly árijským dobyvatelům nejnebezpečnější, a tedy je zlikvidovali. Zůstali jen ti, kteří mohli sloužit. (Netřeba říkat, že to je obecný historický, dodnes platný model „okupace“. Co udělal Hitler, když okupoval Čechy a Moravu? Zlikvidoval české vysoké školy a českou politickou reprezentaci, která nebyla ochotná přijmout mocenské a ideologické područí.)

Třebaže různé skupiny domů, nazývané v různých oblastech Indie různě, ať podle své profese či podle regionu, ve kterém sídlí nebo z něhož přišli, nebo podle slavného předka, od něhož odvozují svůj původ (jako *Bálmíkové* odvozující původ od pravděpodobného „protodomského“ autora jednoho z nejstarších eposů *Rámájana*), provozují různé profese, přece jen jsou nejznámější jakožto hudebníci. Jako hudebníci vystupují například v hindském lidovém folkloru: v pohádkách, příslovích, hádankách. Lidová etymologie odvozuje samotný název „dom“ od zvuku, který vydává úder do bubínku. Jednu takovou pověst mi vyprávěla bráhmanka (!) Vidžajalakšmí Déví v Bhílváře (Rádžasthán) v roce 1969. Budu ji stručně parafrázovat:

Tři božské inkarnace Bráhma, Višnu a Šiva přijdou v přestrojení za žebráky do vesnice a prosí o chleba. Boháč Górá jim nic nedá. Chudák Kálu je pozve do své chudé chýše, jeho žena z posledního zbytku mouky upeče placku a podá ji žebrákům, aby se o ni podělili. Káluovi je líto, že nemůže dát žebrákům víc, a tak jim aspoň začne hrát na bubínek a zpívat, aby je potěšil. Žebráci se samou radostí pustí do tance. Jak tancují, spadnou z nich žebračké hadry a pod nimi zazáří božská podoba. „Za tvou pohostinnost a za tvou krásnou hudbu se tvému rodu dostane jméno „Dom“ - podle úderů tvého bubínku - a budeš po všechny časy obveselovat lidi svou hudbou.“ Bohatému Gorovi sice zůstane jeho bohatství, ale nikdy se nebude umět veselit, protože ho jeho lakota udržuje v neustálém strachu, že o svůj majetek přijde.

O domech jako o hudebnících psal učenec, astrolog, astronom, historik Abú Alrahmán Muhammad Ibn Albírúní (nar. 973 v Choresmu). Žil na dvoře dobyvatele Mohammeda z Ghazny, který podnikl několik loupeživých vpádů do Indie. Albírúní se sice do Indie dostal s ním, avšak plundrování se nezúčastnil. Jako učenec tu žil a snažil se pochopit zvláštnosti indické společnosti a kultury. Ohromila ho kastovní hierarchie a věnuje jí mnoho místa ve svém díle. Už to, že z množství kast na něj za-



působili právě domové, naznačuje, že nebyli bezvýznamní, třebaže v Albírúniho době už zaujímali degradované společenské postavení. Podle Albírúniho „...*the Doma play on the lute and sing.*“ (E. C. Sachau 1989, s. 102). (Domové hrají na loutnu a zpívají). Loutna jsou patrně indické housle zvané *sárangí* - nástroj, který vedle bubínků je pro domské hudebníky charakteristický.

V minulém století je umění domských hudebníků spojeno se jménem jednoho z největších muslimských básníků Indie, s Mirzou Ghálíbem (1797-1869). Ghálíb psal urdsky, jazykem islámské kultury v Indii (dnes je urdština státní řečí Pákistánu). Podle tradičních zvyklostí Ghálíba oženili, když mu bylo třináct let. Manželka mu rodila děti, ale tragedií jejich života bylo, že všechny děti brzy po narození zemřely. Ghálíbovou celoživotní láskou byla zpěvačka a tanečnice z kasty domů. Její jméno

neznáme, o milostných aférách se v indické společnosti nemluvilo. Ghálíb byl ovšem svérázný, nedbal na společenské konvence a nestyděl se za to, že nejhlubší milostný vztah svého života choval právě ke své „domní“, která k jeho zármutku zemřela velmi mladá. V nedatovaném dopise - usuzuje se, že byl napsán na sklonku Ghálíbova života - básník píše: „*Je tomu čtyřicet let (co umřela), a třebaže už jsem dávno opustil milostné pole, ještě dodnes se mi ve vzpomínkách vrací její půvab a nezapomenu na ni do své smrti, dokud budu naživu.*“ (R. Russel, 1969, s. 42).

Indický film o Ghálíbovi představuje básníkovu „domní“ jako dívku nejen půvabnou, ale i vzdělanou. Píše svému milému dopisy, on jí posílá své verše, ona se je učí zpaměti a pak je zpívá před vznešenou společností.

Ghálíb měl blízko k mystické *súfijské* filosofii, která po staletí napájela verše i jiných urdských básníků. Nesplnitelná touha po nepochopitelném a neuchopitelném, hledaném a nenalézaném Bohu - anebo smyslu bytí - se vyjadřovala specifickou metaforikou: Ono neznámé a nedostižné se přirovnávalo k milence, po které básník touží, prožívá muka odloučení, vzývá ji a někdy i doufá, že jeho blízká - vzdálená odhalí svůj závoj, ukáže se mu a splyne s ním. Ani v Ghálíbových verších není vždy jasné, mluví-li ze své *súfijské* duše o Bohu, anebo ze svého člověčího srdce o své „domní“, jejíž přítomnost je mu upřena společenskou konvencí a posléze mileninou smrtí. Ať je to tak nebo onak, je nesporné, že láska k „domní“ inspirovala Ghálíba ke krásnému a neobvyklému vyjádření. Na ukázkou uvedeme jeden *ghazal* z Ghálíbovy sbírky *Díván-e-Ghálíb* (česky Rukojmí lásky 1972, s. 7-8).

*Přijď, moje něžná, přijď, má opojná,
opojná jako vůně santalová.
Proč nepřicházíš?
Krev, srdce, smysly touží po tobě,
před smrtí budou poslední má slova:
Proč nepřicházíš?
Jsem nestálý jak plamen, neklidný jak rtuť,
tys jediná má stálost opravdová.
Proč nepřicházíš?
Tak dlouho člověk hledá, až ztratí sebe sám,
raději nehledám, jen ptám se, ptám se znova:
Proč nepřicházíš?*

Z Ghálíbovy korespondence vyplývá, že se nepřátelil jenom se svou domskou milou, ale s domskými hudebníky vůbec. Jak tomu bývá u mnoha umělců, kteří předběhli svou dobu, tak i Ghálíb začal být ceněn a oslavován teprve po své smrti. A tak si v roce 1854 stěžuje v dopise příteli Haqírovi, jak netečně bylo přijato jeho dílo *Mihr-i-Nimroz*. Citujeme z dopisu: „...*Nemohu se chlubit tím, že by někdo docenil mou hodnotu. Jsem jako ten domský hudebník, který řekl: Ti, kteří mi nerozumějí, si mě zotročili, ale ten, kdo rozumí mé hudbě, se rád stane otrokem mým.*“

*Život jak chomout tíží mou šíji, Sudbo Bezočivá,
a přesto musím žít, chtě nechtě, co jiného mi zbývá?
(R. Russel 1969, s. 77).*

MOJE OSOBNÍ SETKÁNÍ S DOMSKÝMI HUDEBNICEMI

V osmdesátých letech zjistil etnomuzikolog Daniel Neuman při výzkumu hudebníků v Dillí, že 74,4 % těch, kteří poskytují své hudební služby při rodinných slavnostech a svátcích, patří do kasty *mírásíů*, tedy muslimských domů. (Citováno podle O. P. Joshi, 1992, s. 82). Bylo by zapotřebí obsáhlé studie, abychom ozřejмили veškeré aspekty domské hudební profese, umění, sociálních vazeb, performance apod. Namísto toho bych ráda tuto stať ukončila osobním zážitkem z roku 1969.

V únoru 1969 byla v Dillí pod patronací UNESCO uspořádána tryzna ke stému výročí Ghálíbova úmrtí. Zúčastnila jsem se jí. Při té příležitosti se mi dostalo pozvání do jedné vznešené muslimské rodiny, kde se oslavovalo narození syna. Oslava narození patří - jako i v jiných kulturách - k nejdůležitějším rodinným svátkům. (Těch je ovšem jak v hinduistických, tak v muslimských rodinách mnohem více, než se dodržuje v evropské kultuře). Při žádné podobné oslavě nesmí chybět hudba. Když jsem přišla na návštěvu, byla oslava v plném proudu. Na vyvýšeném podiu seděly dvě hudebnice - matka s dcerou, matka hrála na bubínek (bohužel nedovedu určit, který typ bubínku to byl) a dcera zpívala. Jak jsem se později dověděla, bylo děvčeti čtrnáct let. Ptát se v Indii na kastovní příslušnost není prohřešek, naopak, každý seznamovací ceremoniál začíná (nebo alespoň v té době začínal) otázkou: *Ápkí džátí kjá hai?* Z jaké jste kasty. Zeptala jsem tedy na kasty hudebnic a hostitelka se mé otázce podivila: K jaké jiné *džátí* by mohly hudebnice patřit než ke kasty dom-*mírásíů*? Pak si ovšem uvědomila, že jsem Evropanka, a vysvětlila mi, že obstarávat hudební služby v rodinách je výsadou a monopolem dom-*mírásíů*.

Po dobu mé celoodpolední návštěvy matka s dcerou s malými přestávkami zpívaly. Někdy společnost poslouchala, někdy se přesunula do vedlejších pokojů, kde se hovořilo, jedlo. Při některých písních přestali hostitelé i hosté hovořit a seskupili se kolem hudebnic. Tradičním *vah vah* dávali najevo svůj obdiv a potěšení z písně. Větši-



Foto: O. P. Joshi

nou to bylo při verších Mirzy Ghálíba, Kabíra a dalších klasických básníků. (Jak už jsem se zmínila, verše se v Indii zpívají. Pro žánr zpívané poezie se užívá názvu *kabít* ze sanskrtského výrazu *kavitá* = báseň). Kromě klasické, filozoficky nesmírně náročné poezie zpívaly domky i lidové písně provázející narození dítěte:

Z. J.

Aj - sa di - ras a - ve - ga dzo da - da kah - kar
 bo - le ga da - di us - ki le ba - la - ian
 go - d men džh - le gá, go - d men džh - le gá.

*Ajsá divas ávé gá, džó dá dá kahkar bólé gá
 dá dá uskí lé balaján gód men džhúlé gá...*

Přijde den, kdy /dětátko/ začne říkat „dědečku“ [z otcovy strany],
 dědeček si ho posadí na klín a bude ho houpat.

Píseň trvala nesmírně dlouho, protože každému jednotlivému příbuznému v rozsahu pěti generací věnovaly hudebnice jednu sloku.

O zpěvačkách jsem se ještě dověděla, že jsou obě negramotné. Užasla jsem nad tím, jaké neuvěřitelné množství veršů a písní je schopna podržet jejich paměť, ačkoliv se jim nikdy nedostalo školního vzdělání. Navíc mi čtrnáctiletá dívka dojemně do podrobností vykládala o autoru veršů - Ghálíbovi - a jeho lásce k domské zpěvačce. Kdyby její projev byl klasifikován ve škole, nepochybně by byl hodnocen známkou „výborná“.

Několik písní i Ghálíbových veršů v provedení dvou „domní“ jsem nahrála na magnetofon. Ráda bych zakončila písní, kterou domové zpívají sami o sobě. Kdo není zasvěcen do všech podrobností spleťtých mezikastovních vztahů, by těžko mohl chápat doslovný překlad, proto jej budu spíše parafrázovat. Ona píseň není sebechvála, jak by se na první pohled mohlo zdát. Je prostým konstatováním toho, jaké mají domští hudebníci funkce, komu hrají a kdo všechno potřebuje a oceňuje jejich služby.

*Gunijon ké ságar hain
 džát ké udžágar hain
 bikháří bádšáhon ké
 parbhon ké mírásí
 sinhon ké rabábí
 kavvál pírzádon ké
 sabhí hamen džánat hain
 dom málzádon ké*

Jsme oceánem ctností
 přinášíme světlo všem kastám
 i králům stojíme za povšimnutí
 uchováváme rodokmeny velkých pánů
 hrajeme na rabáb kšatrijům
 zpíváme synům světců
 všichni nás znají
 a vědí, že i boháči oceňují naše hudební
 služby

Literatura

- Briggs, George Weston, *The Doms and their near Relations*, Mysore 1953
- Ghálib, Mirza, *Rukojmí lásky*, Praha 1872
- Joshi, O. P. *The changing social structure of music in India*, in: *Sociology of Oriental Music*, Jaipur 1992, s. 67-84)
- Mahéšvarí, Višvambharlál, *Rádžasthán kí džátijan*, Kalkata 1954 (reprint)
- Mishra, Arun Kumar, *Bháratija džátí-kóš (Slovník indických kast)*, Džódhpur 1985
- Machwe, Prabhakar, *Kabir*, New Delhi 1968
- Pott, August Friedrich, *Die Zigeuner in Europa und Asien*, Leipzig 1968 (reprint)
- Russel, Ralph, *Khurshidul Islam, Ghalib Life and Letters*, London 1969
- Sachau, Edward C., *Alberuni's India*, Delhi 1989 (reprint)
- Vaudeville, Ch., *Kabír*, Oxford 1974
- Zbavitel, Dušan, *Oceán příběhů*, Praha 1981
- Zbavitel, Dušan - Vacek, Jaroslav, *Průvodce dějinami staroindické literatury*, Třebíč 1996
- Zbavitel, Dušan, *Otazníky starověké Indie*, Praha 1997

Ilustrace hudebníků zaslal pro ROMANO DŽANIBEN sociolog a výtvarník z Jaipuru (Rádžasthán, Indie) O. P. Joshi.



RÉSUMÉ

Les musiciens doms en Inde.

La musique est un art traditionnellement pratiqué par les Roms, un art ancestral. Dans cet article, Milena Hübschmannová se propose de remonter aux origines de cette tradition, et ce, en observant les coutumes musicales des Doms.

Le lien phonétique entre les noms dom et rom est évident, les consonnes cérébrales d, dh, t sous l'influence de l'évolution des langues européennes se sont transformées en r (les caractéristiques cérébrales de ces consonnes ont d'ailleurs été conservées en kalderash).

Dom désignait une caste inférieure, largement répandue dans le Nord de l'Inde. Les Doms étaient tisserands ou musiciens. On les apparentait souvent aux Miras, dont la tâche était de perpétuer la mémoire de ceux qui appartenaient aux castes supérieures. Leurs existences étaient transmises d'une génération à l'autre à travers des vers que les Miras devaient connaître par coeur, ils les chantaient en s'accompagnant de tambours.

Les Doms se distinguent des Miras par leur religion: les premiers sont hindouistes, alors que les seconds se sont convertis à l'Islam. En effet, si avec l'arrivée des conquérants aryens, les Doms se retrouvèrent relégués aux couches sociales les plus méprisées, au XI, les conquérants musulmans permirent à ses castes dites inférieures d'échapper à cette classification en se convertissant, puisque l'Islam ne reconnaissait pas la hiérarchie de castes.

Les Doms-Miras, qu'ils soient hindouistes ou musulmans, faisaient office de musiciens-conteurs. Ils sont sans doute les représentants des populations originelles de l'Inde, mais après l'arrivée des conquérants aryens, ils furent progressivement dénigrés, jusqu'à devenir intouchables. De cette évolution, il ne reste pas de trace écrite.

Cette assimilation des Roms à des ancêtres intouchables a été mise en évidence par certains historiens, tandis que d'autres la niaient, cherchant des origines plus nobles pour les Roms. Or, au lieu de répéter ce schéma officiel de la société de caste, ne serait-il pas plus intéressant de réfléchir sur les notions de supériorité et d'infériorité, d'essayer de comprendre ce qu'elles signifiaient dans l'Inde d'alors? A quelle réalité pouvaient-elles correspondre?

Dans l'Inde arianisée, des courants sociaux et philosophiques alternatifs remirent en question ces notions, certains sages n'observaient pas les interdits qu'imposait le respect de l'ordre des castes dans les rapports humains. Au sixième siècle avant

Jésus Christ, même Buddha refusa de reconnaître les distinctions que dictaient ces notions.

Vers le XIV, apparut en Inde le mouvement des Sants, qui refusait la hiérarchie de castes. Ce mouvement ne bouleversa peut-être pas les rapports sociaux déjà établis, mais il eut une influence certaine dans la pensée indienne. Ces adeptes refusaient donc les distinctions entre les castes dites supérieures et celles considérées comme inférieures. Ils préféraient saisir ce qu'il y avait d'humain dans chaque homme, réfléchir sur l'existence et son sens, sur l'univers. Les représentants de ce mouvement étaient pour la plupart issus de castes dites inférieures, leurs professions étaient considérées comme les plus viles: l'un était barbier, l'autre savetier ou teinturier.

Kabir, le poète qui sut, au XX siècle, admirablement représenter leur univers était tisserand. En se faisant le représentant de toutes les castes réunies, il entendait briser l'opposition entre les notions d'infériorité et de supériorité, qu'il n'acceptait pas. Or Kabir était très proche de la communauté dome, il évoluait parmi ceux que la société indienne avait l'habitude de mépriser. Il était originaire de la région de Mahagara, d'où venaient aussi les Doms, et son métier de tisserand était caractéristique aussi des Doms. Issu de la caste des Djulah, convertis à l'Islam, ne pourrait-on pas l'apparenter aux Doms et aux Miras?

Reprenant les vers du poète, Milena Hübschmannová répond à ceux, qui, en s'appuyant sur ces notions de supériorité et d'infériorité, recherchent les origines des Roms dans les castes les plus basses de la société indienne ou dans des castes nobles.

Dieu se trouve dans chaque être vivant

Il ne fait pas de différence entre le noble et le paria.

Les siècles passent, et vous, vous ne comprenez toujours pas!

A l'intérieur de la caste des Doms, il y a plusieurs castes monoprofessionnelles. On y trouve une grande variété de métiers. Il y a entre autre des musiciens, des commerçants, des tisserands, des vanniers, des balayeurs, des mendiants. Mais les professions les plus influentes, telles que les professeurs, les prêtres ou les idéologues n'y sont absolument pas représentées. Sans doute considérées comme trop dangereuses par les aryens, elles furent éradiquées de cette communauté dès le début de leur règne. Il ne resta que ceux qui servaient.

Quoiqu'il en soit, les Doms les plus célèbres le furent en tant que musiciens (c'est ainsi qu'ils ont été représentés dans une chronique du X siècle sur la culture et la société indienne de l'époque). Ce n'est d'ailleurs pas un hasard si une légende

fait coïncider l'étymologie de leur nom avec le son que produisait le tambour dont ils se servaient pour accompagner leurs chants.

Mirza Ghalib, l'un des plus grands poètes musulmans d'Inde fut, lui aussi, particulièrement sensible à l'art des musiciens doms, au siècle dernier. Son destin fut intimement lié à la réalité dome, puisqu'il aima intensément une jeune femme issue de cette caste. Cet amour qu'il éprouva longtemps après la mort de celle qu'il appelait " ma Dome ", se mêle souvent dans ses vers à son aspiration pour l'insaisissable, empreinte de philosophie soufie. Parfois, on hésite même à lire ses poèmes comme s'adressant à Dieu, ou à sa bien aimée disparue.

Son amour lui inspira des vers originaux. De son vivant, la jeune femme les apprenait par coeur pour les chanter.

Cet amour ne fut pas néanmoins le seul lien qui l'attacha à cette communauté dome. Il eut

encore de nombreux contacts avec des musiciens de cette ethnique.

Dans les années 80, 74 % des musiciens qui offraient leurs services lors des fêtes familiales ou saintes appartenaient à la caste des miras, c'est-à-dire, des Doms musulmans. Milena Hübschmannová raconte comment lors d'un séjour en Inde à la fin des années 60, elle eut l'occasion de rencontrer deux chanteuses domes, la mère et sa fille, qui chantaient pour une fête d'anniversaire. Elle fut frappée par leur capacité de retenir un nombre impressionnant de chansons, qu'elles interprétèrent pendant tout l'après-midi. Il s'agissait de poèmes de Mirza Ghalib, entre autres, mais aussi de chansons populaires. Outre leur étonnante mémoire, Milena Hübschmannová a également retenu le langage de ces deux femmes qui était d'une grande distinction.

S. Cirac